Marta Vujisić,
Ministarstvo unutrašnjih poslova
student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu

NASILJE U PORODICI NAD MALOLETNICIMA *

SAŽETAK: Iako je u našoj sredini rasprostranjen stav da je fizičko kažnjavanje dece dozvoljeno, sve češće se ukazuje na potrebu za jasnim definisanjem granice između vaspitanja i nasilja, čime bi se doprinelo ujednačavanju svakodnevnog reagovanja društva na ovu pojavu. Otkriveni slučajevi nasilja u porodici i sve brojnija istraživanja o žrtvama nasilja ukazuju, takođe, da je prava dimenzija ovog društvenog fenomena i krivičnog dela daleko veća od one koje registruju zvanične evidencije državnih organa. Imajući u vidu specifične okolnosti izvršenja dela i karakteristike odnosa između učinioca i žrtve, pretpostavlja se da postoji značajan broj krivičnih dela nasilja u porodici nad maloletnicima koja ostaju neprijavljena policiji.

U radu će biti predstavljeni i podaci do kojih smo došli naučnim istraživanjem, sprovedenim u cilju ispitivanja iskustava maloletnika sa nasiljem u porodici, a koji ukazuju na postojanje tamne brojke kriminaliteta i osnovne motive neprijavljivanja od strane maloletnih žrtava.

Ključne reči: nasilje u porodici, maloletnici, tamna brojka kriminaliteta

UVOD

Nasilje u porodici nije novi oblik ponašanja već je, po svemu sudeći, uobičajeni obrazac ponašanja u skoro svim istorijskim društvima širom sveta. Prevažhodno, porodično nasilje se vezivalo za fizičko, psihičko i seksualno

* Rad primljen 23. 10. 2013. godine.

nasilje nad punoletnim osobama ženskog pola, koje je svoje korene imalo u tradicionalnoj neravnopravnosti polova na štetu žena. Ukorenjeni patrijarhalni obrasci ponašanja u društvu, vezivanje uloge žene za reprodukciju i odgajanje potomstva, manje izgleda za ekonomski i društveni prosperitet u velikoj meri odvrćali su žrtve od prijavljivanja.¹

Nasilje u porodici pripada onim krivičnim delima koja karakteriše velika nesrazmernost između broja stvarno izvršenih dela i dela registrovanih u zvaničnim evidencijama organa krivičnog gonjenja (policije i pravosuđa). Ova razlika između stvarno izvršenog i zvanično evidentiranog kriminaliteta predstavlja tzv. tamnu brojku kriminaliteta. Krivična dela, koja su stvarno izvršena ali ne postoje u policijskim evidencijama, ne figuriraju ni u statističkim evidencijama, koje u izvesnoj meri predstavljaju i osnovu donošenja strategija u borbi protiv kriminaliteta. U tom smislu, registrovanje postojanja krivičnih dela koja su policiji nepoznata može ukazati upravo na one oblasti na koje bi trebalo pojačano usmeriti preventivno i represivno delovanje organa krivičnog gonjenja.

Pored nasilja nad ženama kao najčešćeg obika nasilja u porodici sve više pažnje se posvećuje nasilju nad decom, dok su poslednjih godina zabeleženi i slučajevi nasilja u porodici nad muškarcima. Želja da se na izvestan način možda i opravdaju roditelji, mišljenje da je to u našoj sredini „normalno” i da su ponekad sami krivi za to što se dešava dovodi do toga da maloletnici fizičko kažnjavanje od strane roditelja veoma često ne prepoznaju kao nasilje u porodici. S toga ćemo, u ovom radu, posebnu pažnju usmeriti na postojanje tamne brojke kriminaliteta kod krivičnih dela nasilja u porodici čije su žrtve maloletnici.

DEFINISANJE NASILJA U PORODICI NAD MALOLETNICIMA

Uopšteno, nasilje obuhvata sve one akte i aktivnosti koji se mogu označiti kao upotreba ili pretnja upotrebom sile od strane subjekta (nasilnika) u odnosu na objekat (žrtvu), bez obzira na to o kojoj vrsti sile se radilo, s ciljem da se žrtvi, posredno ili neposredno, nanese bol ili kod nje izazovu strah i patnja, kako bi se njeno ponašanje stavilo pod kontrolu izvršioca – nasilnika.²

Određivanje pojma nasilja u porodici nad decom je vrlo kompleksno, zato što ne postoji saglasnost oko jedinstvene definicije koja bi sadržala sva kažnjiva ponašanja koja predstavljaju nasilje u porodici. Pod nasiljem u porodici nad decom podrazumevaju se različita ponašanja, kao što su: zanemarivanje dece,

¹ Više u: M. Bogdanović, A. Mimica, *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, 346–348.

² *Ibid.*, 346.

zlostavljanje, zapostavljanje, agresivno ponašanje prema deci, vaspitno zapuštanje dece, zločini nad decom, seksualna zlostupotreba dece i sl. Iako se na prvi pogled čini da je reč o veoma jasnom i opštepoznatom pojmu, nasilje u porodici nad decom različito se definiše sa medicinskog, psihološkog, kriminološkog, sociološkog i krivičnogpravnog aspekta.

Svetska zdravstvena organizacija je na Konsultacijama o sprečavanju zlostupotrebe dece, održanim 1999. godine u Ženevi, definisala da zlostupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata sve oblike fizičkog, odnosno emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zlostupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć.³ Zlostavljanje (zlostupotreba) deteta se u skladu sa ovom definicijom može uslovno podeliti na specifične podvrste zlostavljanja:

- fizičko zlostavljanje,
- seksualnu zlostupotrebu,
- emocionalno zlostavljanje i zlostupotrebu i
- zanemarivanje i eksploataciju.

Najopštije, nasilje u porodici nad decom može se definisati kao nasilje koje nad decom najčešće vrše roditelji, najrazličitijim oblicima fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja.

Fizičko nasilje se definiše kao nanošenje namernih povreda detetu, upotrebom fizičke sile sa ili bez upotrebe drugih sredstava, kojima se detetu nanose povrede, ozlede, rane, ili na drugi način narušava zdravlje ili ugrožava život. U tom smislu fizičko nasilje podrazumeva različite oblike nasilja nad decom: šamaranje, udaranje, batinjanje, prebijanje, šutiranje, davljenje, bacanje, trovanje, zaključavanje, uskraćivanje hrane i lekova i dr. Fizičko zlostavljanje najčešće preduzimaju roditelji kao disciplinsku meru u „vaspitavanju” dece.

Seksualno nasilje predstavlja svaku povredu polne slobode i polnog morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, „klasično” silovanje, kao i svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos. U tom smislu razlikuje se nekoliko oblika seksualnog nasilja: beskontaktno (nemoralno izlaganje, pokazivanje pornografskih slika i sl.), nepenetrativni kontakt (dodirivanje, masturbacija i sl.) i penetrativni kontakt (bilo da je ostvaren prstima ili korišćenjem nekog predmeta, bilo da je u pitanju potpun seksualni odnos).⁴

³ http://www.who.int/topics/child_abuse/en/ pretraženo: 2. 7. 2010. godine.

⁴ Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (<http://www.minzdravlja.info/downloads/Zakoni/Ostalo/PosebniProtokolSistemaZdravstveneZastiteZaZastituDeceOdZlostavljanja.pdf> pretraženo: 2. 7. 2010. godine).

Psihičko nasilje se ne može odvojiti od već navedenih oblika nasilja, zato što se prilikom svakog fizičkog i seksualnog nasilja vrši i svojevrsno psihičko nasilje. Ova vrsta nasilja je najčešće manje vidljiva i smatra se manje opasnom, ali upravo psihičko nasilje zbog specifičnosti duševnog razvoja deteta može da ostavi trajne posledice na psihički život deteta. Pod psihičkim nasiljem podrazumevaju se takva ponašanja kojima se dete zapostavlja, ugrožava, potcenjuje, vređa ili verbalno napada ili se lišava emocionalne podrške, kao što su: vređanje, vika, korišćenje pogrdnih imena i psovki, uskraćivanje ljubavi i pažnje, stalno kritikovanje, stvaranje konfuzije i nesigurnosti kod žrtve, postavljanje nerealnih i neostvarivih očekivanja u odnosu na žrtvu, ispoljavanje zlostavljačkog autoriteta, izolacija, poricanje i prebacivanje krivice za nasilje i sl.⁵

U određivanju pojma nasilja u porodici nad decom, trebalo bi imati u vidu i različita mišljenja o upotrebi tzv. vaspitnih batina, ili vaspitnih metoda fizičkog kažnjavanja. Sa jedne strane, smatra se da se roditeljima mora ostaviti da u svakodnevnom, realnim situacijama mogu raspolagati i ovim sredstvom, dok se, sa druge strane, ističe da upravo takvo reagovanje roditelja podstiče nasilje u porodici, i nasilje u društvu generalno, jer se učimo da silom rešavamo probleme koji se silom ne mogu rešiti. Na taj način granica između vaspitanja i nasilja nije jasno povučena, i doprinosi neujednačenosti kako u teorijskom definisanju, tako i u svakodnevnom slučajevima reagovanja na moguće slučajeve nasilja. Na ovakvo stanje ukazuje i jedno od najobimnijih istraživanja o nasilju nad decom koje je uradio UNICEF sa svojim partnerima, a koje je pokazalo da čak 72 % roditelja u našoj zemlji veruje da je „batina iz raja izašla” i fizički kažnjava svoju decu.⁶

PRAVNI OKVIR ZAŠTITE MALOLETNIKA OD NASILJA U PORODICI

Uporedo sa podizanjem društvene svesti o rasprostranjenosti i opasnosti nasilja u porodici došlo je i do krivičnopravne inkriminacije ovog dela. Međunarodni standardi prevencije i zaštite ljudskih prava u slučaju nasilja u porodici razvijeni su prvenstveno u okviru sledećih dokumenata organizacije Ujedinjenih nacija: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i pripadajuća dva opciona protokola i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Iako se

⁵ Opširnije u: B. Mihić, Porodično nasilje nad decom, *Temida*, Viktimološko društvo Srbije i „Prometej”, Beograd, vol. 5, br. 3, 51–58, 2002.

⁶ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/U-porastu-nasilje-nad-decom.lt.html> pretraženo: 2. 7. 2010. godine.

eksplicitno ne bavi pitanjima nasilja u porodici, inkriminacijom protivpravnih ponašanja i zaštitom žrtava, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima garantuje osnovna ljudska prava i slobode, kao što su: pravo na jednakost, pravo na slobodu od diskriminacije, pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost, pravo na slobodu od mučenja i surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana, pravo na priznavanje pravne ličnosti, pravo na ravnopravan tretman pred sudom, pravo na sudsku zaštitu, pravo na ravnopravnost u porodici i pravo na najviši mogući standard mentalnog i fizičkog zdravlja.

Najpotpuniji izvor u zaštiti dece od nasilja uopšte jeste Konvencija o pravima deteta⁷ koja državama potpisnicama nalaže da preduzmu sve mere u smislu zaštite deteta od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, povređivanja i zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje. Ratifikovanjem ove Konvencije Republika Srbija se obavezala da preduzme sve mere za sprečavanje nasilja nad decom i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, i to prvenstveno od:

- fizičkog i mentalnog nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja,
- svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe,
- nasilnog odvođenja dece i trgovine decom,
- svih drugih oblika eksploatacije štetnih za dete, i
- mučenja, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja.

Konvencija takođe određuje obavezu države da obezbedi mere podrške za fizički i psihički oporavak deteta – žrtve nasilja i njegovu socijalnu reintegraciju.

Ustav Republike Srbije garantuje deci nesmetano uživanje ljudskih prava primereno njihovom uzrastu i duševnoj zrelosti. Deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja.

Porodičnim zakonom⁸ ustanovljena je obaveza države da preduzme sve potrebne mere za zaštitu od zanemarivanja, od fizičkog emocionalnog i seksualnog zlostavljanja, kao i od svake vrste eksploatacije dece. Čl. 6, između ostalog, predviđeno je sledeće:

- svako je dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta,
- država ima obavezu da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te od svake vrste eksploatacije, i
- država ima obavezu da poštuje, štiti i unapređuje prava deteta.

⁷ [http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf) pretraženo: 29. 9. 2013. godine.

⁸ Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, br. 18/2005 i 72/2011 – dr. zakon).

Čl. 7. Porodičnog zakona, zabranjena je zloupotreba roditeljskog prava, a čl. 10. izričito zabranjuje nasilje u porodici, i predviđa da svako ima pravo na zaštitu od nasilja u porodici.

Nasilje u porodici definisano je čl. 197. Porodičnog zakona, kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Za razliku od Krivičnog zakonika, koji ne definiše egzaktno koja ponašanja predstavljaju nasilje u porodici, u Porodičnom zakonu kao ponašanja koja se naročito smatraju nasiljem u porodici navode se:

1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede,
2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu,
3. prisiljavanje na seksualni odnos,
4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godina života ili nemoćnim licem,
5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, i
6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

Porodični zakon definiše i krug lica koja se u smislu ovog zakona smatraju članovima porodice i to su: supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

KRIVIČNO DELO NASILJA U PORODICI

Krivični zakonik Republike Srbije⁹ krivično delo nasilja u porodici predviđa u grupi krivičnih dela protiv braka i porodice. U članu 194. nasilje u porodici definisano je na sledeći način: „Ko primenom nasilja, pretnjom da će se napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.”

Delo se sastoji u primeni nasilja, pretnji da će se napasti na život i telo, drskom ili u bezobzirnom ponašanju kojim se ugrožava telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice.

⁹ Krivični zakonik (*Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012).

Objekat zaštite je spokojstvo, telesni integritet i duševno stanje člana porodice. Spokojstvo označava osećanje psihičke i fizičke sigurnosti, odsustvo uznemiravanja od strane nekog lica, uverenje da ne pretil nikakva opasnost i sl. Pod duševnim stanjem može se smatrati ono što se najčešće naziva duševnim mirom, odsustvo straha, nesigurnosti, uzbuđenja.¹⁰

Radnja izvršenja sastoji se iz više alternativno predviđenih delatnosti: 1) primena nasilja, 2) pretnja da će se napasti na život i telo i 3) drsko ili bezobzirno ponašanje. Nasilje je svaka delatnost kojom se neposredno, blisko i stvarno ugrožava telesni i duševni integritet pasivnog subjekta.¹¹ Pod nasiljem se najčešće podrazumeva primena fizičke sile, ali je moguća i upotreba apsolutne i kompulzivne sile, kao i upotreba hipnotičkih i omamljujućih sredstava. Pretnja mora biti ozbiljna, stvarna, moguća i neotklonjiva, i njom se pasivnom subjektu pretil određenim zlom, da će se napasti na život i telo. Drsko ili bezobzirno ponašanje je svako ponašanje kojim se grubo, vulgarno, nepristojno ponaša prema drugom licu.¹²

Pasivni subjekt je član porodice. Članovi porodice su, prema odredbama Porodičnog zakona, bračni drugovi i srodnici po krvi (deca, baba i deda) koji žive u zajedničkom domaćinstvu. Članovima porodice smatraju se i bivši supružnici, njihova deca, i roditelji bivših supružnika, lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu ili lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja su živela ili žive u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, i lica koja su međusobno bila ili su i dalje u seksualnoj ili emotivnoj vezi odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu. Neki autori, međutim, smatraju da pojam člana porodice kod ovog krivičnog dela ne bi trebalo uzeti u tako širokom značenju, ukoliko ova lica ne žive u istom domaćinstvu.¹³

Posledica dela se javlja u vidu ugrožavanja spokojsva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice.

Krivično delo nasilja u porodici ima karakter *delicta propria*, što znači da može biti ostvareno samo od strane određenih lica, tj. lica sa određenim svojstvima. Izvršilac ovog dela može biti samo član porodice koji radnju izvršenja preduzima na određeni način takođe prema članu porodice. U pogledu vinosti potreban je umišljaj.

Za osnovni oblik dela predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

¹⁰ Lj. Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006, 550.

¹¹ V. Đurđić, D. Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Nomos, Beograd, 2006, 101.

¹² *Ibid.*

¹³ LJ. Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, op. cit., 550.

Delo ima tri teža oblika. Prvi kvalifikovani oblik dela postoji ukoliko je osnovni oblik dela izvršen upotrebom oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Drugi kvalifikovani oblik dela postoji ukoliko je izvršenjem osnovnog ili prvog kvalifikovanog oblika dela nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili je delo izvršeno prema maloletnom licu. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od dve do deset godina

Nasilje u porodici prema maloletnom licu manifestuje se, dakle, kao napad na telesni ili duševni integritet ili spokojstvo maloletnika, upotrebom sile ili ozbiljne pretnje. Krivično delo će postojati kada je došlo do povrede telesnog ili duševnog integriteta, ali i onda kada je integritet manje ili više ugrožen. Žrtva ovog težeg oblika je maloletnik, tj. lice koje nije navršilo osamnaest godina. Naročito kod ove kategorije lica povrede ili ugrožavanja spokojsva, duševnog ili telesnog integriteta mogu imati dalekosežne negativne posledice.

Najteži oblik dela postoji ukoliko je usled izvršenja osnovnog ili kvalifikovanih oblika dela nastupila smrt člana porodice. Smrt mora biti rezultat radnje izvršenja i mora biti obuhvaćena nehatom učinioca. Za ovaj oblika predviđena je kazna zatvora od tri do petnaest godina.

Poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici čini lice koje prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je odredio sud na osnovu zakona. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna. Porodični zakon čl. 198. predviđa mere zaštite od nasilja u porodici kojima se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice. Te mere su: 1) izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, 2) izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti, 3) zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, 4) zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, 5) zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana.

Krivični zakonik, takođe, čl. 89a predviđa meru zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim. Ovom merom predviđeno je da sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti približavanje oštećenom na određenoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada oštećenog i zabraniti dalje uznemiravanje oštećenog, odnosno dalju komunikaciju sa oštećenim, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji učinioca krivičnog dela bilo opasno po oštećenog. Ova mera bezbednosti može trajati od šest meseci do tri godine.

U vezi sa krivičnim delom nasilja u porodici je i jedan od oblika krivičnog dela teškog ubistva, predviđenog čl. 114. t. 10. KZRS. Ovom odredbom predviđeno je da teško ubistvo postoji i kada učinilac sa umišljajem liši života člana svoje porodice kojeg je, prethodno, kraće ili duže fizički ili psihički zlostavljao. Ovde se radi o svojstvu pasivnog subjekta i prethodnom zlostavljanju kao kvalifikatornim okolnostima. Naime, izvršilac ovog dela je lice koje je pre izvršenja i ne u vezi sa ubistvom, zlostavljalo člana porodice, odnosno kada je nehumano ponašanje prethodilo ubistvu. Za ovo delo propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina ili od trideset do četrdeset godina.

OBIM I DINAMIKA KRIVIČNOG DELA NASILJA U PORODICI

Tačne podatke o stvarnim razmerama nasilja u porodici, a posebno onog kojem su, gotovo svakodnevno, izloženi maloletnici u Srbiji teško je dati s obzirom na to da ne postoji jedinstven sistem evidentiranja i praćenja ovog krivičnog dela. Institucije koje se bave problemima nasilja koriste različite parametre za sagledavanje i registrovanje pojave, što čini podatke teškim za upoređivanje. Takođe, povećano interesovanje za slučajeve nasilja u porodici nad dekom javilo se tek početkom ove decenije, kada je 2002. godine nasilje u porodici i predviđeno kao krivično delo u našoj zemlji. Nasilje u porodici je zasigurno postojalo i ranije, ali su tek tada stvorene zakonske pretpostavke i strategije za uspešnu prevenciju i represiju ove vrste krivičnih dela.

Zvanične evidencije državnih organa o broju krivičnih dela nasilja u porodici veoma se razlikuju. U policijskim evidencijama figurira najveći broj izvršenih dela, koji se zatim smanjuje kroz evidencije tužilaštva i sudova.

Kao što se može uočiti na Grafikonu 1, evidentna je tendencija blagog rasta broja prijavljenih punoletnih učinioaca za krivično delo nasilja u porodici. U 2012. godini podneto je oko 11 % više krivičnih prijava za krivično delo nasilja u porodici nego u 2008. godini, dok je u sudskim evidencijama, iste godine, zabeleženo oko 13 % manje osuda za navedeno krivično delo nego u 2008. godini.

Očigledan rast broja evidentiranih krivičnih dela nasilja u porodici kroz evidencije državnih organa ne mora nužno da znači i stvarno povećanje slučajeva ovog krivičnog dela. Na rast evidentiranih slučajeva nasilja u porodici utiče i svest ljudi o nasilju kao zabranjenom ponašanju, i podsticanje, kako žrtava, tako i drugih da ovo krivično delo prijave. Otvaranje „sigurnih kuća”, osnivanje nevladinih organizacija za pomoć žrtvama nasilja u porodici, pojačan rad represivnih organa ka što efikasnijem sankcionisanju ovih krivičnih dela,

kao i jedna opšta društvena klima u kojoj se osuđuje ovo nasilje, predstavljaju podstrek većem broju žrtava da preduzmu možda odlučujući korak i prijave nasilje. U tom smislu oslanjanje samo na zvanične evidencije o broju izvršenih krivičnih dela nasilja u porodici ne može nam dati pouzdane podatke o stvarnoj rasprostranjenosti ove pojave.

Grafikon 1. – Prikaz broja prijavljenih i osuđenih punoletnih učinilaca krivičnog dela nasilja u porodici, u periodu od 2008. do 2012. godine, na teritoriji Republike Srbije¹⁴

Na Grafikonu 1, takođe, može se uočiti da se broj registrovanih krivičnih dela nasilja u porodici umnogome razlikuje u zavisnosti od državnog organa koji ovo delo evidentira. Broj krivičnih dela koji se registruje u zvaničnim sudskim evidencijama može biti manji čak i do jedne polovine od onih u evidencijama policije. Sa jedne strane možemo zaključiti da postoje situacije u kojima je neko delo prijavljeno policiji kao nasilje u porodici, ali u kojima tužilaštvo ili sud u krajnjoj liniji nisu našli da postoji ovo krivično delo, odnosno sva prijavljena dela nisu krivična dela, tako da se broj krivičnih dela koji figurira u policijskim evidencijama smanjuje ka sudskim evidencijama zbog odbacivanja krivičnih prijava, obustavljanja postupka, donošenja oslobađajućih presuda i dr.

Takođe, prilikom davanja odgovora na pitanje o stvarnom broju izvršenih krivičnih dela nasilja u porodici, treba imati u vidu i postojeću sudsku praksu kažnjavanja za ovo krivično delo. Naime od ukupnog broja prijavljenih lica za krivično delo nasilja u porodici, u posmatranom periodu, osuđeno je između

¹⁴ Izvor: Zvanične evidencije Republičkog zavoda za statistiku (www.webrzs.stat.gov.rs pretraženo: 25. 8. 2013. godine).

37 % i 51 %, iako se radi o krivičnom delu koje može izvršiti samo određena kategorija učinilaca, odnosno izvršilac koji je žrtvi poznat. U strukturi izrečenih krivičnih sankcija, osuđenim punoletnim učiniocima za navedeno krivično delo u periodu od 2008. do 2012. godine dominira uslovna osuda, na koju je osuđeno oko 70 % učinioca, dok je 22 % osuđeno na kaznu zatvora. Novčana kazna izrečena je u oko 6,8 % slučajeva.

Grafikon 2. – Struktura izrečenih krivičnih sankcija punoletnim učiniocima krivičnog dela nasilja u porodici, u periodu od 2008. do 2012. godine, na teritoriji Republike Srbije¹⁵

Međutim, možemo pretpostaviti da postoji i značajan broj izvršenih krivičnih dela nasilja u porodici koja nisu prijavljena policiji pa samim tim ne postoje ni u kakvim zvaničnim evidencijama. Potpuno nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje zakonskih propisa, nemogućnost da se razgraniči nasilje od vaspitanja, kao i specifičan odnos učinioca i žrtve često kod dece dovode do nepravilne predstave o tome da li su oni zaista žrtve krivičnog dela nasilja u porodici ili ne. Naročito, u slučajevima nasilja u porodici nad decom, same žrtve nalaze se u nedoumici. Da li će neko krivično delo nasilja u porodici biti prijavljeno ili ne, u velikoj meri uslovljeno je i mišljenjem žrtve, odnosno njenim stavom o tome da li se u slučajevima nekog psihičkog, fizičkog ili seksualnog nasilja zaista radi o slučajevima krivičnog dela nasilja u porodici. Pozitivan ili negativan odgovor na ovo pitanje može mnogo više uticati na

¹⁵ Izvor: Zvanične evidencije Republičkog zavoda za statistiku (www.webrzs.stat.gov.rs pretraženo: 25. 8. 2013. godine).

prijavljivanje, od faktičkog stanja koje bi se u nekim slučajevima neminovno moglo podvesti pod ovo krivično delo.

U tom smislu opravdano je postaviti pitanje o stvarnom broju izvršenih krivičnih dela nasilja u porodici. U prilog postojanju tamne brojke kriminaliteta kod krivičnog dela nasilje u porodici čije su žrtve maloletnici ide i činjenica da je nad žrtvama, najčešće u dužem vremenskom periodu, više puta bilo izvršeno nasilje u porodici, pre nego što je prijavljeno policiji. Učinioci ovih dela, ukoliko budu prijavljeni policiji, zbog postojanja sticaja, odgovaraju samo za jedno izvršeno krivično delo. Na ovaj način stvarni broj pojedinačno izvršenih krivičnih dela nasilja u porodici ostaje potpuno nepoznat.

ISTRAŽIVANJE ISKUSTAVA MALOLETNIKA SA NASILJEM U PORODICI

Prikupljanjem, sistematizacijom, obradom i tumačenjem podataka do kojih smo došli istraživanjem iskustava srednjoškolaca sa nasiljem u porodici, izveli smo sledeće zaključke.

Kod ispitanika, maloletnih učenika srednjih škola, u velikoj meri uočljivo je potpuno ili delimično nepoznavanje kako zakonskog definisanja nasilja u porodici, tako i uopšte odsustvo bilo kakve mogućnosti nekog preciznijeg definisanja nasilja u porodici. Iako je u svim školama u kojima se sprovodilo istraživanje, u ranijem periodu bilo aktivnosti vezanih za sprečavanje nasilja u porodici, rezultati su pokazali da i dalje postoji veliki stepen neobaveštenosti o tome šta zaista predstavlja nasilje u porodici. Nasilje u porodici se u odgovorima ispitanika prevashodno vezuje za fizičko nasilje, koje se definiše kao tuče, svađe, maltretiranje i zlostavljanje od strane roditelja, dok se psihičko nasilje, ili nasilje od strane nekog drugog člana porodice i ne pominje. Takođe, bitno je napomenuti i da su kroz slobodan razgovor pre popunjavanja ankete, od strane određenog broja ispitanika bila postavljena pitanja da li je nasilje u porodici uopšte krivično delo, ukoliko se delo prijavi na koji način postupa organ unutrašnjih poslova, tužilaštvo i sud, na koji način je moguće zaštititi žrtvu i slično.

Kao osnovne uzroke nasilja u porodici svaki drugi ispitanik navodi alkoholizam kod roditelja, a među dominantnim uzrocima navode se i neslaganje i nerazumevanje između članova porodice, loša finansijska situacija roditelja, uživanje opojnih droga, kao i mišljenje da su izvršioci ovog krivičnog dela osobe sa psihičkim problemima. Takođe, kao neki od primarnih uzroka nasilja nad decom od strane roditelja navode se neuspeh u školi i laž.

Na pitanje koliko često su, prema saznanjima koje imaju, njihovi vršnjaci žrtve nasilja u porodici, ispitanici su dali dosta neujednačene odgovore. Među odgovorima ispitanika ne postoji saglasnost oko toga koliko su često njihovi vršnjaci žrtve nasilja u porodici. Između četiri od pet ponuđenih odgovora na postavljeno pitanje, gotovo da nema bitnije razlike u odgovorima ispitanika. Oko 27 % ispitanika smatra da su njihovi vršnjaci veoma retko žrtve nasilja u porodici, odgovor retko dalo je 19 % ispitanika, ni često ni retko 25 %, često 24 % i vrlo često 5 %. Ovakvi odgovori uslovljeni su, pre svega, saznanjima ispitanika o slučajevima nasilja u porodici u kojima su žrtve njihovi vršnjaci. Na pitanje da li znaju za neki slučaj nasilja u porodici, koji se desio u poslednjih pet godina, a u kome je žrtva bio neki njihov vršnjak, 30% ispitanika odgovorilo je pozitivno.

Većina ispitanika, oko 95 % smatra da je strah primarni motiv zašto maloletnici žrtve nasilja u porodici, ne prijavljuju ovo krivično delo. U ovom smislu, kao motiv neprijavljivanja izdvajaju strah od osвете učinioca, od ponovnog povratka učinioca u porodicu, od mogućeg zlostavljanja od strane drugog člana porodice u slučaju prijavljivanja, i strah od osude od strane okoline. Kao motive neprijavljivanja, u malom broju preostalih slučajeva ispitanici navode mogući osećaj sramote ukoliko bi okolina saznala za nasilje koje je izvršeno nad njima, kao i specifičan odnos između učinioca i žrtve, odnosno želju da i pored toga što su žrtve ipak zaštite učinioca, navodeći da ne žele da prijave člana svoje porodice.

Ispitanici, kao što je i navedno, nasilje u porodici prvenstveno vezuju za fizičko kažnjavanje od strane roditelja. U tom smislu neke aktivnosti ili stanja, odnosno uzroci koji utiču na fizičko kažnjavanje maloletnika od strane roditelja, mogu ukazati i na potencijalne uslove u kojima dolazi do izvršenja nasilja u porodici. Kao osnovni uzrok fizičkog kažnjavanja maloletnika od strane roditelja, 30 % ispitanika navodi loše ocene ili neuspeh u školi. Osim zbog loših ocena, prema mišljenju oko 25 % ispitanika roditelji najčešće kažnjavaju decu zbog neposlušnosti ili neizvršavanja njihovih obaveza, oko 15 % ispitanika smatra da, najčešće, do kažnjavanja dolazi zbog upotrebe alkohola i opojnih droga od strane maloletnika, a oko 5 % ispitanika smatra da su česti i kasni izlasci osnovni razlog fizičkog kažnjavanja. Posebno bi trebalo naglasiti da oko 20 % ispitanika smatra da roditelji fizički kažnjavaju decu onda kada imaju neke lične probleme, odnosno u situacijama kada se nalaze pod uticajem alkohola ili opojnih droga, kada imaju finansijske probleme ili su loše raspoloženi.

Fizičko kažnjavanje od strane roditelja dešavalo se svakom drugom maloletniku. Oko 50 % ispitanika koji su bili fizički kažnjavani od strane roditelja ovaj način kažnjavanja vezuje za period do petnaeste godine. Fizičko kažnjavanje od strane roditelja i u srednješkolskom periodu doživljava 25 % od ukupnog

broja ispitanika. Ono što je posebno karakteristično jeste da od ukupnog broja maloletnika koji su odgovorili da su fizički kažnjavani od strane roditelja čak 2/3 njih ne prepoznaje takvu vrstu kažnjavanja kao nasilje u porodici; ovi ispitanici smatraju da takva ponašanja njihovih roditelja ne mogu podvesti pod nasilje u porodici, već da predstavljaju nešto što je „normalno” i „što se svakom dešava”.

Žrtva nasilja u porodici je barem jednom u životu bio svaki peti ispitanik. U preko 90 % slučajeva radilo se o primeni fizičkog nasilja od strane roditelja.

Nasilje u porodici nad decom se veoma retko prijavljivalo policiji, tako da na jedan prijavljeni slučaj, ide sedam neprijavljenih slučajeva ovog krivičnog dela. Nasilje koje je prijavljeno policiji vezuje se za slučajeve dugotrajnog nasilja, koje potiče još iz perioda kada je žrtva bila u osnovnoj školi, i u životu žrtve se i dalje događa veoma često. Karakteristično je da se i u slučajevima prijavljivanja krivičnog dela, nasilje i dalje nastavljalo, verovatno nakon povratka učinioca u porodicu.

Između ponuđenih tvrdnji, odnosno dominantnih motiva neprijavlivanja nasilja u porodici od strane maloletnih žrtava, oko 60 % ispitanika žrtva nasilja u porodici se u potpunosti ili uglavnom slaže sa tvrdnjom da nasilje u porodici ne bi prijavili zato što misle da su ponekad sami krivi za to što ima se dešava, a oko 55 % ovih ispitanika ne bi prijavilo nasilje u porodici zato što ne žele da član njihove porodice bude kažnjen. Oko polovine žrtava se u potpunosti ili delimično slaže sa svim ili sa nekom od preostalih tvrdnji, odnosno da nasilje u porodici ne bi prijavili zato što se plaše osвете učinioca ili reakcije članova njihove porodice, zato što se osećaju posramljenim ili zato što se nadaju da će vremenom prestati. Još se može izdvojiti da se polovina žrtava nasilja u porodici slaže sa ponuđenom tvrdnjom da policija ne može da im pomogne, što u određenoj meri može ukazati na poverenje ili nepoverenje žrtava u rad organa krivičnog pravosuđa.

Na kraju, trebalo bi posebno naglasiti da se ovi rezultati ne mogu uzeti bez rezerve, imajući u vidu da se radi o takvom metodu istraživanja (anketno istraživanje) kod koga možda nisu svi ispitanici spremni da potpuno iskreno odgovore na pitanja njima nepoznatog istraživača. Istraživanje je sprovedeno u srednjim školama, među decom koja su za vreme istraživanja pohađala nastavu. Do onih ispitanika za koje se može pretpostaviti da su žrtve nasilja u porodici, koji se nalaze u vaspitno-popravnim domovima, ne pohađaju srednju školu, koji su napustili školu, ili iz različitih razloga ne dolaze na nastavu na ovaj način ne može se doći.

ZAKLJUČAK

Iako se posljednjih godina sve više pažnje posvećuje nasilju nad mladima uopšte, evidentno je da maloletnici nisu upoznati sa svojim zakonski garantovanim pravima. Nedovoljno angažovanje na približavanju maloletnicima onog što čini zakonom zabranjena ponašanja, objašnjenja koja su ta kažnjiva ponašanja, gde je razlika između vaspitanja i krivičnog dela ima za rezultat nepotpuno ili nepravilno shvaćanje maloletnika šta to zapravo čini nasilje u porodici. Ono što ispitanici smatraju fizičkim kažnjavanjem, a ne nasiljem u porodici, u tom smislu trebalo bi uzeti sa rezervom, jer bi se neka od tih ponašanja, ukoliko se strogo pridržavamo zakonskih određenja, mogla smatrati nasiljem u porodici. Neprepoznavanje ovakvih ponašanja kao krivičnih dela dovodi, pored ostalih uzroka, do njihovog neprijavljivanja, što umnogome modifikuje zvanične policijske i sudske evidencije.

Ukorenjeni obrasci patrijarhalnog društva, ekonomska zavisnost dece od roditelja, potreba za izvesnim opravdanjem roditeljskih postupaka, kao i mišljenje da je fizičko kažnjavanje uslovno normalno i da se dešava i u drugim porodicama, vode nas dalje od saznavanja pravog stanja. Ukoliko uzmemo u obzir rezultate istraživanja koji pokazuju da je svaki peti maloletnik bio žrtva nasilja u porodici, da na jedan zvanično evidentiran slučaj ide sedam neevidentiranih slučajeva nasilja u porodici nad decom, kao i da je svakom trećem maloletniku poznat najmanje jedan slučaj nasilja u porodici u kome je žrtva neki njihov vršnjak, zvanični podaci o žrtvama mogu biti i više puta multiplikovani.

Sve intenzivniji napori da se ukaže na nasilje kao pogrešan obrazac ponašanja, hapšenja i procesuiranja nasilnika, mogućnost smeštanja žrtava u tzv. sigurne kuće, neki su od razloga koji doprinose povećanom prijavljivanju ovih slučajeva. Ali kako je nasilje duboko ukorenjeno, samo jedna organizovana preventivna delatnost može dovesti do bitnijeg preokreta u odnosima roditelja i dece. Možda bi se navedeni primer zakonom zabranjenog šamaranja dece, u dogledno vreme mogao implementirati i kod nas. Iako samo slovo zakona ne može samo od sebe rešiti probleme, neki sličan član zakona, uz postojeća zakonska rešenja i Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, kao i zajednička aktivnost svih državnih institucija, obrazovnog i zdravstvenog sistema, centara za socijalni rad, policije, tužilaštva i sudova, pre svega kroz preventivnu a zatim i represivnu aktivnost, podrška celokupne društvene zajednice, kao i povećanje svesti kod roditelja o nasilju kao zabranjenom ponašanju, mogu nas dovesti u društvo kakvo želimo, društvo bez nasilja.

LITERATURA

- Bogdanović, M., Mimica, A., *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007.
- Đurđić, V., Jovašević, D., *Krivično pravo*, Posebni deo, Nomos, Beograd, 2006.
- Krivični zakonik (*Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012).
- Lazarević, Lj., *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006.
- Mihić, B., *Porodično nasilje nad decom*, Temida, Viktimološko društvo Srbije i „Prometej”, Beograd, vol. 5, br. 3, 51–58, 2002.
- Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, br. 18/2005 i 72/2011 – dr. zakon).
- Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja
(www.minzdravlja.info/downloads/Zakoni/Ostalo/PosebniProtokolSistemaZdravstveneZastiteZaZastituDeceOdZlostavljanja.pdf pretraženo: 2. 7. 2010. godine).
- www.politika.rs/rubrike/Drustvo/U-porastu-nasilje-nad-decom.lt.html pretraženo: 2. 7. 2010. godine.
- [www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf) pretraženo: 29. 9. 2013. godine.
- www.webrzs.stat.gov.rs pretraženo: 25. 8. 2013. godine.
- www.who.int/topics/child_abuse/en/ pretraženo: 2. 7. 2010. godine.

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST MINORS

Marta Vujisic,
Ministry of Interior,
Ph. D. student, Law School, Nis

Summary

Even though in our society there is a belief that physical punishment of children is allowed, it more and more points out the need for a clear definition of the boundaries between education and violence, in order to contribute to the unification of everyday society reaction to this phenomenon. Discovered cases of domestic violence and a growing research on victims of violence, are indicating that the true dimension of this social phenomenon and crime is far greater than what is registered in the official records of government bodies. Due to the specific circumstances of committing this crime, and the specific relationship between perpetrator and victim, it is assumed that there are many crimes of domestic violence against minors, who remain unregistered by the police.

This paper will also present the data, which we have obtained by scientific research conducted to investigate the experiences of juvenile violence in family, that indicate the existence of dark figure of crime and the basic motives of juvenile victims not to report this crime.

Key words: domestic violence, juveniles, the dark figure of crime